

De Commissie Bosgeschiedenis verwelkomde eind mei ruim vijftien belangstellenden in Zalk aan de IJssel tussen Kampen en Hattem. We kwamen bij elkaar om meer te leren over hardhoutoibossen, een zeldzaam bostype waarvan het Zalkerbos een bijzonder voorbeeld is. Henk Koop, boscoloog bij Ecobus Consult, en Wim Eikelboom, zelfstandig 'rivierpublicist' en IJssel-fan, verzorgden de lezingen. Wim nam ons ook mee de uiterwaarden in.

tekst Jim van Laar & Robert van Iersel

> Ooibossen komen voor in buitendijkse gebieden langs rivieren en in zoetwatergetijdengebieden, die dus geregeld met overstromingen te maken hebben. Deskundigen onderscheiden drie categorieën ooibos: zachthoutoibos, hardhoutoibos en rivierbegeleidend elzenbroekbos. Zachthoutoibos wordt gedomineerd door wilgensoorten en plaatselijk zwarte populier.

Aandacht voor de bijzondere stroomdalvegetatie

Een essenhakhoutstomp

Discussie over hardhoutoibosbeheer op de stroomrug.

Het Zalkerbos: waarheen met het zeldzame hardhoutoibos?

Hardhoutoibossen bestaan hoofdzakelijk uit zomereik, gewone es, veldiep, zwarte els en soms ook linde, Spaanse aak en wilde appel, en hebben vaak een rijke struik- en kruidenlaag, die ze daardoor vegetatiekundig erg interessant maakt. Bekende voorbeelden van zachthoutoibossen zijn De Biesbosch, bossen in de Millingerwaard langs de Waal en de Duursche Waarden langs de IJssel. Rivierbegeleidend elzenbroekbos vindt men vooral in het Limburgse Maasdal. Hardhoutoibossen, waartoe het Zalkerbos wordt gerekend, zijn er nauwelijks meer, en dan nog meestal als kleine relictten.

Potenties ooibossen

Henk Koop besprak de kenmerken van ooibossen, hoe ze zich historisch-ecologisch hebben ontwikkeld en wat toekomstige ontwikkelingen zouden kunnen zijn. Hij omschreef ooibos als bos dat groeit op buitendijkse gronden, al of niet op hogere delen als oeverwallen en rivierduinen, die

af en toe of regelmatig zoals bij zoetwatergetijdenbos, door rivierwater overstroomd raakt. Een gevolg is dat de bodem zich steeds verjongt door erosie en opslibbing en het uitblijven van ontkalking en strooiselophoping. In de vroege middeleeuwen was er veel bos op de stroomruggen en langs zich verplaatsende riviergeulen, maar door bedijking, landaanwinning, riviervlegging, kanalisatie, klei- en grindwinning veranderde dat en nam de oppervlakte overstromingsgebied en daarmee de oppervlakte ooibos sterk af. Aan de hand van oude kaarten en kleurrijke illustraties nam Koop de toehoorders mee naar diverse nog bestaande ooibossen en naar referentiegebieden in het buitenland en lichtte de ecologische omstandigheden waarin ze groeien toe. Ook schetste Koop enige vergezichten en controverses rondom ooibosontwikkeling: ongewenste verruiging, belang van behoud van stroomdalgraslandvegetaties en regelgeving omtrent hoogwaterveiligheid waaronder het in standhouden van (gecreëerde)

stroombanen. Vooral langs de Grensmaas zag hij grote potentie voor ooibosontwikkeling.

Historie Zalkerbos

Wim Eikelboom ging dieper in op de historie van het Zalkerbos en zijn omgeving. Het bos in de Zalkerwaard was al vóór 1200 in het bezit van een adellijke familie van een naburige havezate. De Zalkerwaard was nog bebost tot aan de oevers van de IJssel. De uiterwaarden werden echter grotendeels omgezet naar graasgronden. Het Zalkerbos ontsprong de dans en werd een buiten waarvan de nazaten het bos in de achttiende eeuw een landgoedachtig karakter gaven door de aanleg van lanen die geschikt waren voor rijtuigen en een theehuisje dat gebouwd werd op een natuurlijke verhoging. Een kaart van midden achttiende eeuw laat al een beeld zien van de ligging van het Zalkerbos. Toen nog van behoorlijke omvang, maar in de loop van de negentiende eeuw gereduceerd tot nog geen tien hectaren,

zoals zoveel oorspronkelijk bos dat in die tijd om verschillende redenen gekapt werd. De vermelding op een kaart uit 1754 is wat betreft illustratief: '...dat gemelde Salcker bosch seer tot nadeel der dijken (...) om welker reedenden het absolut noodzakelijk is dat gemelde bosch sonder uijtstel worden gemitteert, en geheel uijtgeroeit...'. Voorlopig was het nog niet zover. Uiteindelijk werd het gebied rond 1840 verkocht, waarbij ook het bos in andere particuliere handen kwam. Vervolgens werden stukken van het bos op de kronkelwaardruggen omgevormd tot weidegrond en akkerland en weer andere delen tot hakhout van es en eik. Sinds het gebied in 1960 is overgegaan in gemeentelijke handen, wordt het beheerd als waardevol multifunctioneel natuurgebied. Het bosbeheer is sindsdien gericht op het in stand houden van de hakhoutcultuur, al of niet met overstaanders. De aanplant met onder andere Siberische iepen in een recente bosuitbreiding was niet zo goed doordacht en het vereiste noodingren in het beheer. Inmiddels gaan er geluiden op om het gebied tot waardevol groen erfgoed te verklaren en wordt met verschillende actoren gewerkt aan verdere planvorming.

De rondwandeling

Aan het begin van de rondleiding door Eikenboom stopte de groep bij het standbeeld van de bever op de dijk aan de rand van het dorp. Deze bever vertegenwoordigt het laatste wilde exemplaar, dat omstreeks 1825 bij Zalk het loodje legde. Vervolgens ging de wandeling over een 'laarzenpad' door de uiterwaarden. Mooie vergezichten vielen ons ten deel en er werd een zwarte populier gespot. Eenmaal op de kronkelwaard verspreidde het gezelschap zich spontaan om de bijzondere stroomdalgrasvegetatie te bewonderen. Van oudsher (vóór 1800) stond hier overigens nog zachthoutoibos. Verder liepen we over het historische Veerpad vanaf het voetveer over de IJssel langs de boerenplaats die ooit op een hogere plek in het ooibos was gevestigd. Door ontginning van het bos tot weiland is er een afwisselend, kleinschalig landschap ontstaan. Het volgende punt betrof een langgerekt essenhakhoutperceel dat niet meteen aan ooibos doet denken, maar nog relictten herbergt uit het voormalige hardhoutoibos. Bijzonder aan de plek is vooral de eeuwenoude bosbodem met een daaraan gebonden oudbosflora. Verderop stonden we stil bij een recente aanplant, bedoeld om het ooibosareaal te vergroten. Op een volgende locatie was het actieve hakhoutbeheer zichtbaar, een beheervorm die sinds het gemeentelijk eigendom is, weer is opgepakt. De eeuwenoude stoven oogstten bewondering.

ALV vrijdag 3 november

Op vrijdag 3 november a.s. staat de najaarsvergadering gepland. Deze ALV vindt plaats op Landgoed Welna nabij Epe. Op de agenda staat onder andere de stemming over de wijziging van het Huishoudelijk Reglement. Meer informatie zie de ledenbrief en de website. Het middagprogramma staat in het teken van het thema 'Spiritualiteit in bosbeheer – feit of fabel'. De details van het middagprogramma staan op de website.

Adviezen voor het Zalkerbos?

Boscoloog Koop adviseerde om het bosgebied uit te breiden tot de historische oppervlakte van 1754 van zo'n veertig hectare. Daarmee kan de gradiënt worden hersteld van hoger gelegen Abelen-Iepenbos naar lager gelegen Essen-Iepenbos met overgangen naar het frequenter overstroomde zachthoutoibos van Schietwilgen. Het bosbeheer zou dan gericht moeten zijn op het ontwikkelen van een boskern van opgaand bos van ongeveer dertig hectare waarin de drie bosgemeenschappen vertegenwoordigd zijn. De randzone aan de IJssel van ongeveer tien hectare zou dan beheerd kunnen worden als hakhout of hakhout met overstaanders met zoom- en mantelvegetaties naar de overwegend open omringende stroomdalgraslanden. De positionering en de vorm zal afgestemd moeten zijn op de gewenste stroombanen. In zijn visie is het spijtig dat de spontane bosontwikkeling van een zo zeldzame bosgemeenschap niet getolereerd kan worden vanwege stroombanen, stroomdalgraslanden en de veelheid aan verschillende inzichten van eigenaren en dorpsbewoners.

Met het wegvallen van de oorspronkelijke eigenaar viel ook de regie weg over het gebied. Het beheer en het bezit fragmenteerde en de samenhang van de onderdelen viel weg. Daarmee verviel ook een langetermijnkoers voor het geheel. Deze regiefunctie – geworteld in het dorp en de streek – zo stelde een van de deelnemers wordt steeds belangrijker tegen de achtergrond van de komende grote transities in het landelijk gebied en de ingrijpende veranderingen langs de grote rivieren. Regie is zelfs essentieel om de samenhang in het landschap en de beleefbaarheid ervan te bewaren. Blijvende betrokkenheid van het dorp bij het bos is een groot goed. Ook een beheertip gaf hij mee: bij een keuze vanuit cultuurhistorisch perspectief voor het behoud van hakhout als een bijzondere beheervorm zal het nodig zijn om bij het wegvallen van de essen door de essentaksterfte, deze te vervangen door het inplanten van andere, hakhoutsoorten. Dat betekent dat de nog enigszins levende essen als stomp of als opgaande boom behouden en gebruikt zullen moeten worden als zaadbron. Knotbomen van zwarte populier kunnen een prima vervanger zijn van de afstervende knotessen.

De excursie werd afgesloten op een terras in Zalk met een korte terugblik. De middag liet zien dat we van doen hebben met een uniek boslandschap, dat een integrale visie en een stevige beschermende status verdient. Het laatste woord over de toekomst van het Zalkerbos is daarom nog niet gezegd.<

Onvoltooid verleden tijd

Het klimaat is aan het veranderen, met ingrijpende gevolgen voor mens, plant en dier. Ook in het natuurbeheer wordt dit onderkend en zorgen erover geuit.

Daarbij lijkt, volgens gerenommeerde wetenschappers, de 'heilige' 2-gradengrens eigenlijk al een gepasseerde station. Het is een ecologische wetmatigheid dat als de omstandigheden maar sterk genoeg wijzigen, ook het gedrag en de samenstelling van soorten in ecosystemen zullen veranderen. En met het veranderende klimaat zullen de omstandigheden onomkeerbaar wijzigen.

Uiteraard is nog veel onduidelijk. En ja, soorten kunnen soms verrassend flexibel zijn. Maar het is zeer waarschijnlijk dat de mate en tempo van klimaatverandering het aanpassings- en verspreidingsvermogen van veel soorten ver te boven gaat.

Het is dan ook des te merkwaardiger dat het huidige Nederlandse en Europese natuurbeleid nog steeds in grote mate gestoeld is op behoud of zelfs herstel van een toestand uit het (verre) verleden. Een verleden wat weliswaar onvoltooid maar helaas passé is. De focus te verleggen van achteruitgang naar vooruitgang. Hoogste tijd voor een toekomstgericht plan B.

Wat was, was.

Sander Wijdeven